Şîî Müfessir Seyyit Abdullah Şübber ve el-Cevheru's-Semîn Tefsiri

Cengiz İder
0000-0001-9586-647X | cengizider13@hotmail.com
Diyanet İşleri Başkanlığı, Bitlis/Tatvan İlçe Müftülüğü, Din Hizmetleri Uzmanı, Bitlis, Türkiye
ROR ID: 007x4cq57

Öz

Kur'ân'ı Kerim, Allah'ın yeryüzüne gönderdiği son ilahî kitaptır. Bu ilahî kitap üzerine her dönemde farklı alanlarda birçok çalışma yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Ehl-i sünnet âlimler tarafından yazılan tefsirler olduğu gibi Hz. Peygamber ve ashabın takip ettiği yola aykırı düşünce yapısına sahip kimseler tarafından da tefsirler yazılmaktadır. Bu aykırı düşünce yapısına sahip gruplardan biri olarak Şîa, geçmişten itibaren kendi görüşleri doğrultusunda Kur'ân hakkında çalışmalar yapmıştır. Genel olarak Şîa'nın tefsir anlayışı Hz. Ali'nin ve onun soyundan gelenlerin imameti etrafında şekillenmektedir. Bu da tefsirlerinde zorlama ve kabulden uzak te'villere başvurmalarına neden olmaktadır. Çalışmamızın konusu, 1188 yılında Necef'te doğmuş ve 1242 yılında vefat etmiş olan Seyyit Abdullah Şübber b. Seyyit Muhammed Ridâ el-Hüseynî el-Kâzimî'nin hayatı ve *el-Cevheru's-Semîn* adlı eseridir. İlim ehli bir ailede dünyaya gelen Şübber, nesep olarak Hz. Ali'ye, mezhep olarak ise Şîa'nın İsnâaşeriyye koluna mensuptur. Şübber, ilk olarak ilim tahsiline âlim olan babasının yanında başlamıştır. Daha sonra farklı birçok âlimden ders almış ve hayatı boyunca birçok âlim de yetiştirmiştir. Velûd bir âlim olan Şübber, tefsir, fıkıh, hadis ve lügat alanında birçok eser yazmıştır. Çalışmanın kapsamı, Şübber'in hayatı ve *el- Cevheru's-Semîn* tefsiri ile sınırlandırılacaktır. Çalışmada üzerinde durulacak konularda çalışmanın ana kaynağı olan Şübber'in el-Cevheru's-Semîn adlı eseri incelenecektir. Ardından Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerine yer verilecek ve en sonunda ise bir değerlendirme yapılıp konu sonlandırılacaktır. Çalışmanın Şîa gibi önemli bir mezhebin Kur'ân ilimleri, fıkıh, akâid ve farklı konulardaki görüşlerini kapsaması açısından önemli olduğu söylenebilir. Şîî müfessirler Kur'ân âyetlerini tefsir ederken, inandıkları mezhebin görüşlerine sıkı bir şekilde bağlıdırlar. Bu bağlamda öncelikle Ehl-i beyt'in ve imamların sözleri gelmektedir. Şayet bir âyet hakkında hem Ehl-i beyt hem de dışından gelen bir rivayet varsa her ne kadar Ehl-i beyt rivayetinin isnadında bir kopukluk olsa dahi yine de bu rivayet tercih edilmektedir. Bunun en önemli sebebi ise âyetleri Hz. Ali ve imamlarla irtibatlandırma çabası gelmektedir. Şîa mezhebine mensup âlimlerin ekserisi bu konuda delil bulmadığında Kur'ân'ın tahrif edildiği iddiasını ortaya atmaktadır. Bu şekilde Hz. Ali ve imamlar konusundaki âyetlerin Kur'ân'dan çıkarıldığını iddia etmektedirler. Bu manada çalışma sonucu Şîî müfessir Şübber'in de tefsir anlayışında aynı yaklaşımı benimsediği görülmüştür. Kur'ân'ın levh-i mahfûz ve imamların yanında korunduğunu ve bunların dışında kalan Kur'ân'ların ise korunmadığını söylemektedir. Şübber, tefsirinde rivayet metodunu pek çok yerde kullanmakta ve nakillerin çoğunu Ehl-i beyt imamlarından yapmaktadır. Tefsirinde Kur'ân ilimlerine, kıraat farklılıklarına, fıkhî görüşlere, kelamî ve ahir zamanla irtibatlandırılan konulara geniş yer vermektedir. Zikredilen konularda Şübber, mezhep taassubundan kaynaklanan zorlama ve kabulden uzak te'vil ve tefsirlerle bağlı bulunduğu mezhebin görüşlerini güçlendirmeye çalışmakta ve âyetleri Ehl-i beytle irtibatlandırmaktadır. Şîa nezdinde önemli görülen imamet, velayet ve vasî gibi konulara zorlama te'villerle delil bulmaya çalışmakta, ilgili olmayan yerlerde dahi imamlardan ve Ehl-i beytten yaptığı nakillerle bağlantı kurmaktadır. Şübber, bazı yerlerde Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerine yer vermekle birlikte bu yerlerde dahi Şîa mezhebinin görüşlerine öncelik vererek bunları tercih etmektedir. Ayrıca Şübber, bazı konularda Ehl-i sünnet âlimleri ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Neticede bu çalışmamızla Şîa mezhebine mensup bir âlimin tefsir metodolojisi ve nihayetinde zikri geçen mezhebin görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Akabinde Ehl-i sünnet ile arasındaki farka dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Metot, Şia, Şübber, Cevheru's-Semîn

Atıf Bilgisi

İder, Cengiz. "Şîî Müfessir Seyyit Abdullah Şübber ve el-Cevheru's-Semîn Tefsiri". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (Mart 2025), 443-464. https://doi.org/10.51702/esoguifd.1564593

Geliş Tarihi	10.10.2024
Kabul Tarihi	05.01.2025
Yayım Tarihi	15.03.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır.

Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology 12/1 (March 2025), 443-464 | Research Article

Shiite Exegete Sayyid Abdullah Shubbar and His Tafsir al-Jawhar al-Samîn

Cengiz İder
0000-0001-9586-647X | cengizider13@hotmail.com
Directorate of Religious Affairs, Bitlis/Tatvan District Muftiate, Religious Services Specialist, Bitlis, Türkiye
ROR ID: 007x4cq57

Abstract

The Qur'an, the final divine scripture sent by Allah to humanity, has been the subject of countless studies across various disciplines throughout history, and such scholarly endeavors continue to this day. While many exegeses have been written by Sunni scholars adhering to the path of the Prophet Muhammad and his companions, others have been composed by individuals whose interpretations diverge from this tradition. Among these groups, the Shi'a has, from its inception, undertaken Qur'anic studies shaped by its doctrinal views. Generally, the Shī'a approach to Qur'anic exegesis revolves around the concept of the Imamate of Ali and his descendants, often leading to strained and unfounded interpretations. This study focuses on the life and work of Sayyid Abdullah Shubbar b. Sayyid Muhammad Rida al-Husayni al-Kazimi, who was born in Najaf in 1188 AH and passed away in 1242 AH. Coming from a scholarly family, Shubbar was a descendant of Ali through lineage and a follower of the Twelver Shi'a sect in terms of religious affiliation. He began his education under the guidance of his learned father, later studying with various scholars and eventually training numerous students himself. A prolific scholar, Shubbar authored works in fields such as exegesis, jurisprudence, hadith, and lexicography. The scope of this study is confined to Shubbar's life and his exegetical work, *al-Jawhar al-Samin*. The primary focus will be an analysis of this text, with reference to Sunni scholarly perspectives and a concluding evaluation. The study aims to shed light on the views of an influential Shi'a scholar regarding Qur'anic sciences, jurisprudence, theology, and related topics, offering insights into the Shi'a sect's interpretive approach. Shi'a exegetes are notably committed to their sectarian perspectives when interpreting Qur'anic verses, prioritizing the sayings of the Ahl al-Bayt and the Imams. In cases where conflicting reports exist—one from the Ahl al-Bayt and another from external sources—the Shi'a generally favor the former, even if its chain of transmission is incomplete. This preference stems from a broader effort to associate Qur'anic verses with Ali and the Imams. Shi'a scholars often claim that parts of the Qur'an referencing Ali and the Imams were removed, asserting textual corruption when no clear evidence supports their sectarian views. Similarly, Shubbar's interpretive methodology reflects this tendency. He suggests that the Qur'an preserved in the *Lawh al-Mahfuz* (Preserved Tablet) and with the Imams is intact, while other Qur'anic texts are not fully preserved. In his exegesis, Shubbar frequently employs the narrational method, relying heavily on reports from the Ahl al-Bayt Imams. He provides extensive discussions on Qur'anic sciences, variant readings, jurisprudential views, theological matters, and eschatological topics. However, his interpretations often demonstrate sectarian bias, employing strained and unsubstantiated explanations to support Shi'a doctrines, particularly on issues like Imamate, Wilayah (spiritual authority), and Wasiyyah (designation of successors). Shubbar frequently seeks to connect verses to the Ahl al-Bayt, even in unrelated contexts, and uses their narrations to reinforce sectarian views. While Shubbar occasionally references Sunni scholars' opinions, his priority remains the Shi'a perspective, which he consistently favors. Nevertheless, he aligns with Sunni scholars on certain points. This study ultimately seeks to elucidate the exegetical methodology of a prominent Shi'a scholar and explore the theological underpinnings of the Shi'a sect. It also highlights key differences between Shi'a and Sunni approaches to Qur'anic interpretation.

Keywords

Tafsir, Method, Shi'a, Shubber, Jawhar al-Samîn

Citation:

İder, Cengiz. "Shiite Exegete Sayyid Abdullah Shubbar and His Tafsir al-Jawhar al-Samîn". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 12/1 (March 2025), 443-464. https://doi.org/10.51702/esoguifd.1564593

Date of Submission	10.10.2024
Date of Acceptance	01.05.2025
Date of Publication	03.15.2025
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that he received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Kur'ân'ı Kerim, farklı birçok ilim dalının konusu olduğundan, üzerine farklı alanlarda en fazla çalışma yapılan kitaptır. Kur'ân'ın doğru anlamına ulaşmak isteyen müfessirlerin tefsirlerinde takip ettiği metodoloji oldukça önemlidir. Doğru bir şekilde tefsir yapabilmek için de mezhebî taassubdan uzak durmak icab etmektedir. Ekseri ulemâ hem tefsir hem de diğer ilimlerde takip ettiği meşreb ve ideolojinin gölgesinden kurtularak eser meydana getirmekte zorlanmıştır. Bu da yazılan eserlerde âlimin mensup olduğu mezhebin isteklerini ön plana çıkarmasına sebep olmuştur. Ehl-i sünnet âlimleri diğer mezhep âlimlerine nazaran çok daha fazla tefsir kaleme almıştır. Ancak Ehl-i sünnet âlimleri de bağlı bulundukları mezhebin görüşlerini görmezden gelmemiştir. Ancak Ehl-i sünnet âlimleri tefsirini meydana getirirken, doğru anlama ulaşmak için çaba sarfetmiştir. Şîa, Ehl-i sünnetten sonra Kur'ân üzerine en fazla çalışma yapan mezhep olmuştur. Şîa'nın tefsir anlayışı genel itibarıyla Allah'ın âyetten kastettiği anlama ulaşmaktan ziyade mezhebî görüşlerine delil bulma çerçevesinde şekillenmiştir. Dolayısıyla kendi mezheplerinin hak olduğunu doğrulamak için birçok âyeti anlamından kopararak tefsir yapmışlardır. Şîa, âyetin siyak-sibakına, bağlantısına, sebeb-i nüzulüne ve Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına katkı sağlayan ilim ve kaidelere bakmaksızın birçok âyeti Hz. Ali ve onun soyundan gelen imamlarla irtibatlandırmaya çalışmıştır. Bu da tefsirlerinin Hz. Ali ve imamları anlatan bir kitap haline dönüşmesine sebep olmuştur. Makalede üzerinde durduğumuz Şîî müfessir Şübber de tefsiri *el- Cevheru's-Semîn*'de görüldüğü üzere bu etkileşimden kurtulamamıştır.

Yapılan araştırmalarda makalede ele alınan Şübber ve tefsiri el- Cevheru's-Semîn üzerine daha önce Türkiye'de herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Ancak Irak'ta Sâdık Abdullah Râşid tarafından Muhammed Mahmud Abûd Zevîn danışmanlığında es-Seyyit Abdullah Şübber ve menhecuhu fî tefsirihi adında bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. 174 sayfalık bu tezinde Râşid, Seyyit Abdullah Şübber'in hayatı ve tefsiri *el- Cevheru's-Semîn*'de takip ettiği menhecini ele almıştır.1 Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşleri ile kıyaslanmamıştır. Makalede ise Şübber'in metodu ele alınmış ve Ehl-i sünnet müfessirlerinin konu hakkındaki görüşlerine başvurulmuştur. Dolayısıyla Şübber ve Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşleri karşılaştırılmıştır. Bu yönüyle makale Sâdık Abdullah Râşid tarafından yapılan çalışmadan farklı olmuştur.

Makalede Şübber'in hayatına kısaca temas edildikten sonra eserinde takip ettiği metodu incelenmiştir. Daha sonra Şübber'in Kur'ân ilimlerine, fıkhî ve itikadî konulara yaklaşması ele alınmıştır. Şübber'in Şîa mezhebinin önemle üzerinde durduğu imâmet, velâyet ve vasî gibi konulara nasıl yaklaştığı da incelenmiştir. Zikredilen konularda Ehl-i sünnet müfessirlerinin görüşleri de incelenmiştir. Şübber, tefsirinde Şîa mezhebinin istekleri doğrultusunda hareket etmiş, Kur'ân ilimleri, fıkıh, itikad ve diğer konulara mezhebî taassupla yaklaşmıştır.

[1] Sâdık Abdullah Râşid, *es-Seyyit Abdullah Şübber ve menhecuhu fî tefsirihi* (Kufe: Cami'atu'l-Kûfe, 2009), 1-174.

1. Şübber'in Hayatı ve İlmî Konumu

Seyyit Abdullah Şübber b. Seyyit Muhammed Ridâ el-Hüseynî el-Kazimî en-Necefî 1188 yılında Necef'te doğmuştur.[2] Daha sonra babasıyla birlikte Kazimîyye'ye gitmiştir.[3] İlim ehli bir ailenin çocuğu olan Şübber'in nesebi Zeynel Abidîn Ali b. Hüseyyin b. Ali b. Ebî Talib'e dayanmaktadır.[4] Şübber, hicrî 1242 yılında vefat etmiş[5] ve el-Kazimiyye'de babasının yanına defnedilmiştir.[6] Şübber'in Hüseyin, Hasan, Muhammed, Cafer, Musa ve Cevvad adlarında altı erkek çocuğunun olduğu kaynaklarda geçmektedir.[7]

Şübber, tefsir, fıkıh, hadis ve lügat alanında birçok eser telif etmiştir.[8] Eserlerinin çokluğundan dolayı döneminde kendisine meclisü's-sanî şeklinde hitap edilmiştir.[9] Şübber kendi ifadesinde ilmiyle ilgili olarak "Eserlerimin çokluğu Musa b. Cafer'in[10] himmetinden kaynaklanmıştır. Kendisini rüyamda gördüm, bana bir kalem verip yaz dedi. O günden sonra bereketiyle yazmaya başladım."[11] demektedir.

Şübber, ilim tahsiline babası Muhammed Ridâ'nın yanında başlamıştır. Seyyit Muhsin el-'Arecî,[12] Seyyit Ali et-Tabâtabâî, Esedullah el-Kâzimî, Muhammed Mehdî eş-Şehristânî ve el-Mirzâ Ebu'l-Kasım el-Kummî'den de ders almıştır.[13] Seyyit Muhsin, Şeyh Cafer en-Necefî ve Ahmet Zeynuddîn el-İhsâî'den icazet aldığı da nakledilmektedir.[14] Öğrencileri arasında Abdunnebî el-Kâzimî, Şeyh İsmail, Şeyh Esedullah, Muhammed Mehdî et-Tabatabâî, es-Seyyit Hüseyyin, Şeyh Ahmet el-Belâğî, Muhammed İsmail el-Halisî,[15] Seyyit Ali b. Seyyit Muhammed Emîn, Muhammed Ali et-Tibrizî, Şeyh Hasan b. Mahfuz el-Amilî, Muhammed Ridâ Zeynulabidîn ve Mahmud el-Hûî gibi birçok âlim bulunmaktadır.[16]

Şübber, farklı alanlarda birçok eser yazmıştır. Kaynaklarda farklı sayılar zikredilmiştir. Bazı âlimler eserlerinin 52'ye yakın olduğunu belirtmiştir.[17] *Mesâbihu'l-envâr* adlı eserinin mukaddimesinde 63 eser ismi geçmekte[18] ve *el-Cevheru's-Semîn*'in mukaddimesinde de 33 kitap ismi zikredilmiştir.[19] Eserlerinden bazıları *Hakku'l-yakîn fî ma'rifeti usûli'd-dîn, el-Vecîz (Kur'ân Tefsiri), el-Envâru'l-lâmi'a fî şerhi'l-cami'a, Ahsanu't-takvîm, Fıkhu'l-İmamiyye, Camiu'l-me'ârif ve'l-*

---

[2] Muhsin el-Emîn, *A'yânü'ş-Şîa* (Beyrut: Daru't-Te'ârif, 1983), 8/82.

[3] Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Kâhire: Mektebetu Vehbiyye, 2000), 2/138.

[4] Seyyit Abdullah Şübber, *Mesâbîhu'l-envâr fî halli müşkilâti'l-ehbâr* (Bağdat: Matbaatu'z-Zehrâ, ts), 1/9.

[5] Seyyit Abdullah Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn* (Kum: Matbaa Süleymanzade, 2010), 1/7.

[6] Muhammed Ali İyâzî, *el-Müfessirûne hayatuhum ve menhecuhum* (İsfehân: el-Kaimiyye, ts.), 441.

[7] Seyyit Abdullah Şübber, *el-Ahlâk* (Kum: Matbaa Sadr, 2007), 15.

[8] el-Emîn, *A'yânü'ş-Şîa*, 8/82.

[9] Muhammed Ali İyâzî, *el-Müfessirûne hayatuhum ve menhecuhum* (İsfehân: el-Kaimiyye, ts.), 441.

[10] Musa el-Kâzım olarak bilinmektedir. Caferi Sâdık'ın oğlu olup hicri 128 yılında Medine yakınındaki Ebva'da doğmuş ve hicri 183 yılında da vefat etmiştir. İsnâaşeriyye'nin yedinci imamı olarak kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, "Musâ el-Kâzım" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/219.

[11] Abbâs el-Kummî, *el-Künye ve'l-elkâb* (Tahran: Mektebetu Sadr, 1929), 2/352.

[12] İyâzî, *el-Müfessirûne hayatuhum ve menhecuhum*, 441.

[13] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/6.

[14] el-Emîn, *A'yânü'ş-Şîa*, 81.

[15] Şübber, *el-Ahlâk*, 11-14.

[16] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/7.

[17] el-Emîn, *A'yânü'ş-Şîa*, 8/82.

[18] Şübber, *Mesâbîhu'l-envâr fî halli müşkilâti'l-ehbâr*, 13.

[19] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/9.

ma'fire, Misbâhu'z-zalâm, Mesabihu'l-envâr fî halli mükilâti'l-ahbâr,[20] *el- İstihârât, Zâdu'l-Arifîn, Safvetu't-tefâsîr, Salâhu'l-Abidîn, el-Ahlâk, Tıbbu'l-Eimme, Nuhbetu'ş-Şarihîn, Enisu'z-Zakirîn, Risale fi'l-amel, el-Cevheru's-Semîn'*dir.[21]

2. Şübber'in Tefsir Metodu ve Tefsirinde Değindiği Kur'ân İlimleri

Üçüncü asır, şüpheci hareketlerin güçlü olduğu, sapkın kitapların çoğaldığı ve İmamiyye Şîa'sının bunları tefsirlerine yansıttığı bir dönemdir. Şübber de bu dönemde İmamet Şîa'sının etkisi altında tefsirini kaleme almıştır.[22] Şübber, *el-Cevheru's-Semîn* adlı tefsirinde ilk önce sûre ismi, âyet sayısı, sûrenin Mekkî ve Medenî olduğunu ve sûrenin fazileti hakkında bilgi vererek başlamaktadır.[23] Şübber, tefsirinin mukaddimesinde tefsiri hakkında *Tefsirimde manaların inceliğine, kıraatlerin sahih olmasına ve Peygamber ve Ehl-i beytinin rivayetlerini kapsamasına dikkat ettim. el-Cevheru's-Semîn adını verdiğim bu tefsir tamamlandığında âyetlerin mefhum ve mantıkını kapsayan, bütün ilimleri birleştiren, te'vile, beyâna, tefsire dair küçük ve ince ayrıntıları dahi kapsayan bir kitap olmasını diledim.*[24] şeklinde bilgi vermektedir. Şübber tefsirinde rivayete ağırlık vermekte ve kıraat ile ilgili görüşlere de yeri geldikçe temas etmektedir. Bu başlık altında *el-Cevheru's-Semîn*'de değinilen Kur'ân ilimlerinden huruf-ı mukattaa, muhkem-müteşabih ve esbâb-ı nüzûl gibi konular ele alınacaktır.

Bahsedilen meselelerden biri olan Huruf-ı Mukattaa terimindeki huruf, harf kelimesinin çoğulu olup, isim ve fiil olmayan kelimelere denilmekte, yan, taraf anlamına gelmekte ve heca harflerinden her biri için kullanılmaktadır.[25] Mukattaa da kata'a fiilinden ismi meful olup kesmek, bağlantıyı koparmak, kesit, dilim ve terk etme gibi anlamlara gelmektedir.[26] Huruf-ı mukattaa (kesik harfler) anlamına gelmekte,[27] Kur'ân-ı Kerim'in 29 sûresinin başında bulunmaktadır.[28]

Şübber, Kur'ân-ı Kerim'de 29 sûrenin başında bulunan[29] bu harfler hakkında, Bakara sûresinin ilk âyetinde açıklama yapmaktadır. Bu harflerle ilgili ilk önce ulemâdan nakledilen, Kur'ân'ın veya Allah'ın ismi oldukları, ebcet hesabıyla zamana işaret ettikleri, yemin harfleri oldukları, müteşabih âyetlerden oldukları ve anlamını sadece Allah'ın bildiği ve ism-i a'zamın bu harflerden oluştuğu gibi görüşleri aktarmaktadır.[30] Daha sonra Şübber bağlı bulunduğu mezhebin görüşlerine geçerek "الم" dâhil Kur'ân'da bulunan bütün bu harflerin ism-i a'zamın bir parçası olduğunu belirtmektedir. Şübber bu harfler hakkında "Hz. Peygamber ve imamlar bunları birleştirip ism-i azama dönüştürdüklerinde ve bu isimle dua ettiklerinde Allah onların

[20] Şübber, *Mesâbîhu'l-envâr fî halli müşkilâti'l-ehbâr*, 13.
[21] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/8.
[22] Ali es-Sâlûs, *Beyne'ş-şîa ve's-sünne* (Kahire: Mektebe İbn Teymiyye Daru'l-İ'tisâm, ts), 245.
[23] İyâzî, *el-Müfessirûne hayatuhum ve menhecuhum*, 443.
[24] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/12.
[25] Mes'ud Cubrân, *er-Râid* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1992), 301.
[26] Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebû'l-Fadl Cemaleddin İbn Mânzûr, *Lisânü'l-Arap* (Beyrut: Daru's-Sadr, 1993), 8/276.
[27] İsmail Karagöz, *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 271.
[28] Bedreddin Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân,* thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru't-Turâs, 1984), 1/165.
[29] ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/165.
[30] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/26.

dualarını kabul etmiş" demektedir. Yine Şübber, Sâdık'tan[31] aktardığı rivayette "Bakara sûresinin başında bulunan "الم" harflerinin anlamı Ben Melik olan Allah'ım" şeklinde açıklamaktadır. Hz. Ali'ye dayandırdığı rivayette de "Her kitabın özü var ve bu kitabın özü de bazı sûrelerin başında bulunan bu hece harfleridir." demektedir. Şübber yine Sâdık'a bu harfler sorulduğunda "Bu harflerde Allah'ın sıfatlarının bulunduğunu örneğin "elif" harfinde ibtida (başlangıç) sıfatı bulunmaktadır. Allah bütün canlıların yaşamlarını başlatmış, elif harfi de harflerin başlangıcı olmuştur. Elif harfinde istiva (düz olma) sıfatının bulunduğunu, buna karşılık Allah'ın da adil olduğu zalim olmadığıdır. Elif harfinde yalnızlık sıfatı bulunmakta, buna karşılık Allah'ta da yalnız olma sıfatı bulunmaktadır. Elif harfinde harflerle birleşmeme sıfatı bulunur, buna karşılık Allah'ın da kullarına ihtiyacı olmadığını, kulların Allah'a ihtiyaçlarının olduğunu" söylemektedir.[32] Şübber başka sûrelerin başında bulunan bu harfler hakkında fazla bir şey anlatmamaktadır. Örneğin Araf sûresinin başında "المص" hakkında "Ben her şeye gücü yeten Allah'ım" dedikten sonra Sâdık'tan aktardığına göre zındık birisinin bunların anlamını sorduğunda kendisine "Elif bire, lam harfi otuza, mim harfi kırka sad harfi de doksana delalet etmektedir. Bunların toplamı 161 yapmakta ve bu zaman geçtiğinde hâkimiyetiniz bitecek ve bu tarihte hâkimiyetleri bitmiştir." şeklinde açıklamaktadır.[33] Şübber "الر" anlamının "Ben Ra'ûf olan Allah'ım" demekte[34] ve bu harflerle başlayan diğer sûrelerin başında da buna benzer açıklamalar yapmaktadır.

Huruf-ı Mukattaa konusunda Şübber Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerine yer vermekle birlikte, imamları da Hz. Peygamber'le bir tutmaktadır. İmamların yaptıkları duaların kabul edildiğini söylemektedir. Mezhep imamlarından olan Sâdık'tan yaptığı nakiller mezhep taassubundan kaynaklanmaktadır. Şübber konu hakkında Ehl-i sünnet ulemâsından farklı görüş belirtmektedir.

Bahsedilen meselelerden biri olan Muhkem-Müteşabih teriminindeki muhkem, sözlükte sağlam, yıkılmayan, parçaları birbirine uyumlu ve düzenli gibi manalara gelmektedir. Ulemâ da ıstılah olarak muhkem için "Bütün ihtimalleri kaldıracak kadar açık olan şeyler için kullanılmakta" şeklinde açıklama yapmaktadır.[35] Müteşâbih ise sözlükte bir birine benzeyen, karmaşık[36] ve lafzı anlaşılmaz olan kelimelere denilmektedir.[37] Âlimler müteşâbihin ıstılahta bir birine benzeyen, sûrelerin başındaki kesik harfler, birçok manaya ihtimali olan âyetler, zamanı bilinmeyen kıyametin vakti, yağmurun yağması ve ecel gibi konuları anlatan âyetler[38] ve Allah'ın sıfatlarıyla alakalı olan âyetler olduğunu belirtmektedirler.[39]

---

[31] Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/1.

[32] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/27.

[33] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/283.

[34] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 3/98.

[35] Heysem Hilâl, *Mu'cem mustalahi'l-usûl* (Beyrut: Darü'l-Cîl, 2003), 283.

[36] Ebû Abdillah Zeynuddin Muhammed b.Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Razî, *Muhtâru's-sihâh* (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1999), 1/161.

[37] Ali b. Muhammed Seyit Şerif el-Cürcânî, *Mu'cemû't-ta'rifât* (Kahire: Dâru'l-Fâdile, 2004), 167; Mustafa Sanû Kutub, *Mu'cem mustalahâti'l-fikh (Arabî-İngilizî)* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2000), 381.

[38] ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 371.

[39] Takiyüddin Ebû'l-Abbas Ahmet b. Abdulhalim el-Haranî İbn Teymiyye, *el-İklil fi'l-müteşâbihi ve't-te'vil* (İskenderiye: Dâru'l-İman, 2009), 9.

Şübber bir diğer Kur'ân ilmi muhkem-müteşâbih konusuna Al-i İmrân sûresinin yedinci âyetini tefsir ederken değinmektedir. Şübber, muhkemi benzeşmeden korunmuş ve asıl olan âyetler,[40] lafzında ve manasında düzensizlik olmayan şeklinde açıklamaktadır.[41] Müteşâbihi ise belagat, nazmının güzelliği, i'cazında ve manasının sahih olmasında bir birine benzeyen[42] ve birçok manaya ihtimali olan ve anlaşılması için ilimde derinleşenlere müracaat edilmesi gereken âyetler olarak açıklamaktadır.[43] Şübber, Sâdık'ın "Bizler ilimde derinleşmiş ve âyetlerin te'vilini bilenleriz." sözünü nakletmektedir. Başka bir rivayette de Peygamber'in (as) ilimde derinleşenlerin en faziletlisi ve kendisine indirilen âyetlerin tamamının anlamını bildiğini ve daha sonra da vasîlerin[44] geldiği ve onların da Kur'ân'ın manasını bildiği" görüşünü aktarmaktadır.[45]

Aynı şekilde muhkem-müteşabih konusuna da Şübber'in mezhep taassubuyla yaklaştığını belirtmek gerekir. Şübber, وَما يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلاَّ اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ kısmında Allah lafzının üzerinde vakfedilme konusundaki ihtilafta vasîlerin Kur'ân'ın tümünün anlamını bildiğini belirterek, ilimde derinleştiklerini ve anlamını bildiklerini beyan ederek, Allah lafzının üzerinde vakfe yapmadan konuyu ele almaktadır. Şübber bu görüşüyle Ehl-i sünnet âlimlerinden ayrılmaktadır.

Bahsedilen meselelerden biri olan Esbâb-ı Nüzûl terimindeki esbâb, sebep kelimesinin çoğulu olup, sözlükte ip ve araç gibi anlamlara gelmektedir.[46] Istılah anlamı da hitaba sevk eden şeye denilmektedir.[47] Nüzûl kelimesi ise sözlükte inmek, güzel yemek, mertebe, gelmek ve alçalmak gibi anlamlara gelmektedir.[48] Sebeb-i nüzûl, bir olaya veya Peygamber'e sorulan bir soru üzerine bir veya birden fazla âyetin nazil olmasına denilmektedir.[49]

Şîi müfessir Şübber, Kur'ân tarihiyle ilişkili ilimlerden sayılan esbâb-ı nüzul konusuna da değinmektedir. Örneğin Bakara sûresindeki إِنَّ الصَّفا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلا جُناحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِما وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَإِنَّ اللَّهَ شاكِرٌ عَلِيمٌ *"Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindendir. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönülden iyilik yaparsa, karşılığını görür. Doğrusu Allah şükrün karşılığını verendir ve bilendir."*[50] âyetin tefsirinde "Üzerinde putların bulunduğu Safa ile Merve arasında müslümanlar sa'y yapmak istemediler ve bunu icat edenlerin müşrikler olduğunu zan ettiler. Bunun üzerine Allah tarafından bu âyetin nazil olduğunu ve sa'y edilmesi gerektiğini" ifade etmektedir.[51] Burada Şübber âyetin sebeb-i

[40] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/214.

[41] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 3/146.

[42] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 5/237.

[43] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/214.

[44] Vasî: Kelam ve mezhepler tarihinde Zeydiyye dışında kalan Şîa fırkaları tarafından kullanılır. Hz. Peygamber'in temsilcisini, onun adına faaliyet yürüten kimseyi, onun halefini ve varisini ifade etmektedir. Bkz. Mustafa Öz, "Vasî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/546.

[45] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/124.

[46] Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcû'l-luğe ve sihâhi'l-Arabiyye*, thk. Ahmet Abdulgafur Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 145.

[47] Sabuni Shahavatov, "Şia'nın Esbâb-ı-Nüzûl Anlayışı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergis* 47 (2014), 107-118.

[48] Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya b. Muhammed er-Razî el-Kazvînî el-Hemedânî İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyîsî'l-luga* (Beyrut: Muessesetû'r-Risâle, 1986), 5/417.

[49] Şehabeddin Ebi'l-Fadl Ahmet b. Ali b. Muhammed b. Hacer İbn Hacerel-Askalânî, *el-'Ucâb fî beyâni'l-esbâb,* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002), 15-16.

[50] el-Bakara 2/158.

[51] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/110.

nüzûlü ile ilgili rivayeti yine mezhep imamlarından olan Sâdık'tan nakletmiştir. Âyet hakkında Hz. Aişe'den (r.anha) nakledilen "Bu âyet Ensar hakkında nazil olmuştur. Safa ve Merve tepelerinde putların bulunduğunu, dolayısıyla burada sa'y yapmanın günah olduğunu belirtiyorlardı. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu."[52] şeklindeki rivayete değinmemektedir.

Örneklerde de görüldüğü üzere Şübber Kur'ân ilimleri hakkında çoğunlukla zorlayıcı da olsa kendi mezhep imamlarından nakil yapmaya çalışmaktadır. Ehl-i sünnet veya başka bir mezhebin görüşlerine yer verdiği durumlarda da yine bağlı bulunduğu İmamiyyet Şîa'sının görüşlerine dönerek âyeti açıklamaya çalışmaktadır.

3. Şübber'in Mezhebî Anlayışı Doğrultusunda Tefsir Ettiği Ayetler

Şübber tefsirinde yeri geldiğinde fıkhî görüşlere yer vererek bu konuda açıklamalarda bulunmaktadır. Ancak bu konuda da mezhep görüşlerine önem vermektedir. Zorlayıcı üslubunu burada da devam ettirmektedir.

Şübber'in tefsirinde değindiği fıkhî konulardan birisi abdest konusudur. Abdest konusuna Mâide sûresindeki يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ *"Ey İnananlar! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, -başlarınızı mesh edip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın."*[53] âyette yer vermektedir. Şübber âyeti tefsir ederken, فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ kısmında suyu üzerinden akıtma olduğunu, ovalama ve sakalların sıvazlanmasının vacip olmadığını söylemektedir.[54] Buna karşılık Kurtûbi yüz yıkandığında ellerle ovalanması gerektiğini belirtmektedir.[55] Şübber وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرافِقِ bölümünde parmaklardan başlamanın bir faydasının olmadığını, sünnetin dirseklerden başlanmasını ifade ettiğini, ancak bazılarının bu konuda vücubun olmadığını söylediğini nakletmektedir. Bununla birlikte Sâdık'ın dirseklerden yıkanmaya başlanması gerektiğini söylediğini ifade etmektedir.[56] Ancak bu konuda da Ehl-i sünnet âlimleri Şübber'in Sadık'tan naklettiği görüşün tersini zikretmektedirler. Râzî sünnet olanın yıkanmaya ellerden başlanması olduğunu, âyetin de buna işaret ettiğini söylemektedir. Ancak yıkamaya dirseklerden başlandığında ise zarar vermediğini ifade etmektedir.[57] Şübber, وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ kısmında, başın bir kısmının mesh edilmesinin yeterli olduğunu aktarmaktadır. Şübber, Zerarî'nin Bâkır'dan[58] "Başın ve ayakların meshedilme görüşünü nerden çıkardın" sorusu üzerine Bâkır "Bunu Peygamber söyledi ve Kitap da indi. Çünkü Allah (c.c.) yüzünüzü yıkayın sonra ellerinizi dirseklerle yıkayın buyurmaktadır. Bundan yüzün ve ellerin yıkanması gerektiğini anlıyoruz. Daha sonra başınızı mesh edin ve ayakları da

---

[52] Halit b. Süleyman el-Muzinî, *el-Muharrer fî esbâbi nüzûli'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru İbni'l-Cevzî, 2005), 1/29-30.

[53] el-Mâide 5/6.

[54] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/122.

[55] Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Ebî Bekr b. Refah el-Ensarî el-Kurtûbî, *Tefsirû'l-Kurtûbî* (Kahire: Dârû'l-Kutûbi'l-Mısriyye, 1964), 6/83.

[56] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/123.

[57] Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî Ebû Abdillah, *Mefatihu'l-gayb et-tefsiru'l-kebîr* (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, 1999), 11/304.

[58] Tam ismi: Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyn b. Ali b. Ebî Talib (ö.114/733 ?) İsnâaşeriyye'nin beşinci ve İsmailiyye'nin dördüncü imamıdır. Bkz. Mustafa Öz, "Muhammed el-Bâkır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30/506.

bununla birlikte zikretmektedir. Bundan da anlıyoruz ki bunlar da mesh edilecek"[59] şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Şübber, âlimlerin başın ne kadarı mesh edileceği konusunda ihtilafa düştüklerini, Ebu Hanife'nin başın dörtte birinin, Şafiî ve mezhep imamlarımızın da sadece başın bir kısmının mesh edilmesinin yeterli olacağını söylediklerini ifade etmektedir.[60] Şübber, وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ kısmında kıraat farklılıklarına da değinerek, Hamza, İbn Kesir, Ebû Amr ve Ebû Bekr'in cerre ile okuduğunu, bunun Ehl-i beytin de kıraati olduğunu ve bunlar dışındaki âlimlerin de nasbe okuduğunu söylemektedir. Şübber, ayakların yıkanma ve meshi konusunda "İmamiyye'nin tümü ayakların mesh edilmesi gerektiğini ifade ettiklerini, bunun Ehl-i beytin ve İbn Abbas'ın ve bazı tabiînlerin görüşü olduğunu belirtmektedir. Dört mezhep imamının da yıkanması gerektiğini söylediklerini" nakletmektedir. Şübber her iki kıraatin de var olduğunu ancak cer okunup meshedilmesinin daha açık olduğunu söyleyerek görüşünü belirtmektedir. Şübber, bu meshin de hafif bir yıkama gibi olması gerektiğini ifade etmektedir. Şübber, yüzün üzerine atfedilmesinin çirkin olduğunu ve bunun Kur'ân'ın nazmına uymadığını dile getirmektedir.[61] Şübber, bu âyetin tefsirinde de mezhebin çizgilerinden ayrılmamaktadır. Ehl-i sünnet müfessirleri ise ayakların yıkanması gerektiğini belirtmektedir.[62]

Şübber bu konuda da mezhep imamlarının görüşlerine öncelik vermektedir. Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerine yer vermekle birlikte tercihini bağlı bulunduğu mezhpten yana kullanmaktadır.

Bir fıkıh konusu olarak müt'a belli bir müddet ve ücret mukabilinde bir kadınla evlenme anlamına gelmektedir.[63] Müt'a nikâhında şahit ve velinin olup olmaması şart koşulmaksızın dört mezhep imamının ittifakıyla haram kabul edilmektedir.[64] İslam'ın ilk yıllarında caiz kılınmış daha sonra Peygamber (a.s.) أَيُّهَا النَّاسُ، إِنِّي قَدْ كُنْتُ أَذِنْتُ لَكُمْ فِي الِاسْتِمْتَاعِ، أَلَا وَإِنَّ اللَّهَ قَدْ حَرَّمَهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْهُنَّ شَيْءٌ فَلْيُخْلِ سَبِيلَهَا، وَلَا تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا "Ey insanlar, ben size kadınlarla müt'a yapmanız konusunda izin vermiştim. Şüphesiz Allah, onu kıyamete kadar haram kılmıştır. Kimin yanında bu konuda tuttuğu kadın varsa serbest bıraksın ve verdiği ücreti de geri almasın"[65] buyurarak haram kılmıştır. Yine Hz. Ali'nin naklettiği bir rivayette Peygamber (a.s.) نهى عن متعة النساء يوم خيبر، وعن لحوم الحمر الاهلية "Hayber'in fethinde müt'a nikâhını ve evcil eşek etini yemeyi yasakladı."[66] buyurmaktadır. Şîa'nın bir kısmı dışında bütün âlimler müt'a nikâhının haram olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.[67]

Şübber'in Ehl-i sünnetten ayrıldığı görüşlerden birisi de müt'a nikâhı konusudur. Şübber de müt'a nikâhına Nisa sûresindeki وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكُمْ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ

[59] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/123.

[60] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/123.

[61] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/124.

[62] Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, ed. Samî b. Muhammed Selâme (y.y.: Dar Tayyibe, 1999), 3/53.

[63] Hüseyin Abdulhamit en-Nakıb, *Nikahû'l-Mut'â fî dâ'vi'l-Kur'ân ve's-Sünne* (Filistin: y.y., ts.), 6.

[64] Abdurrahman b. Muhammed b. İvaz el-Cezerî, *el-Fıkh 'ale'l-mezâbihi'l-erba'a* (Beyrut: Daru Kutûbi'l-İlmiyye, 2003), 4/84.

[65] Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünen İbn Mâce*, ed. Fuat Abdûlbakî Muhammed (b.y.: Daru İhya-i'l-Kutûbi'l-Arabî, ts.), "Kitabu'n-Nikah", 44 (No: 1962).

[66] Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır (b.y.: Dâr Tavki'n-Necât, 2001), "Kitabu'l-Meğâzî", 40 (No: 4216).

[67] Seyyit Sâbık, *Fıkhü's-sünne* (Beyrut: Daru'l-Kutûbi'l-Arabî, 1977), 2/42.

الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كانَ عَلِيماً حَكِيماً "*Evli kadınlarla evlenmeniz de haram kılındı. Maliki bulunduğunuz cariyeler müstesna, bunlar, Allah'ın üzerinize farz kıldığı hükümlerdir. Bunlardan başkasını, zinadan kaçınıp, iffetli olarak, mallarınızla istemeniz size helal kılındı. Onlardan faydalandığınıza mukabil, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin; kararlaştırılandan başka, karşılıklı hoşnut olduğunuz hususta size bir sorumluluk yoktur. Allah Bilen'dir, Hâkim'dir.*"[68] âyetin tefsirinde değinmektedir. Şübber, Sâdık'tan aktardığına göre âyet فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ "Belli bir zamana kadar faydalandığınız kadınların ücretlerini verin." şeklinde nazil olmuştur. Bâkır da sahabeden bir topluluğun böyle rivayet ettiğini aktarmaktadır.[69] Şübber, وَلا جُناحَ عَلَيْكُمْ فِيما تَراضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ kısmında "Süreyi uzatıp kısaltmanızda sizin için bir günah yoktur." demektedir. Şübber Bâkır'ın da bu bölümde "Aranızda belirlediğiniz sürenin bitmesinden sonra onun üzerine eklemeniz veya başka bir ücretle müt'a nikâhı kıymanızda bir günah yoktur. Seninle olan kadının iki hayızlık iddeti bitmeden başkasına helal olmaz." diyerek, müt'a nikâhının meşruluğunu beyan etmektedir.[70]

Şübber, müt'a nikâhı konusunda da mezhep imamlarının beyanları doğrultusunda hareket ederek, Ehl-i sünnet mezheplerinden ayrı görüş belirtmektedir. Mezhep imamlarından yaptığı nakillerle müt'a nikâhının caiz olduğunu ifade etmektedir. Ehl-i sünnet âlimleri ise müt'a nikâhının caiz olmadığını ittifakla belirtmektedirler.

Kulların Allah'ı görmesi manasına gelen ru'yetullah Ehl-i sünnete göre kulların Allah'ı şekil, yön ve miktar gibi sıfatlardan münezzeh olmakla birlikte ahirette gözle görmeleri, dünyada ise görmemeleri anlamına gelmektedir.[71] Ahmet b. Hanbel, (öl.241/855) müşriklerin peygamberden kendilerine Allah'ı göstermesini istemeleri üzerine En'am sûresinde bulunan لا تُدْرِكُهُ الْأَبْصارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ "*Gözler O'nu görmez, O bütün gözleri görür. O Latif'tir, haberdardır.*"[72] âyetin nazil olduğunu, ancak bu görmeme konusunun dünyaya yönelik olduğunu söylemektedir.[73] Ahirette görüleceğine dair Allah (c.c.) Kıyâme sûresinde bulunan âyetlerde وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ ناضِرَةٌ إِلى رَبِّها ناظِرَةٌ "*O gün birtakım yüzler Rablerine bakıp parlayacaktır.*"[74] buyurmaktadır. Hz. Peygamber de bir hadis-i şerifinde ayın on dördündeki haline bakarak إِنَّكُمْ سَتَرَوْنَ رَبَّكُمْ كَمَا تَرَوْنَ هَذَا الْقَمَرَ، لاَ تُضَامُونَ فِي رُؤْيَتِهِ، فَإِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ لاَ تُغْلَبُوا عَلَى صَلاَةٍ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ، وَصَلاَةٍ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ، فَافْعَلُوا "Siz bu ayı berrak olarak nasıl görüyorsanız Rabbinizi de öyle göreceksiniz...,'[75] buyurmaktadır. Âyet ve hadisten de anlaşıldığı gibi Allah'ın kıyamette görüleceği nakledilmektedir. Bu konuya müfessirler de Kıyâme sûresinin 23. âyetinin tefsirinde değinmişler. Taberî, (öl.310/923) yaratıcısına bakacak,[76] Râzî, (öl.606/1210) bu âyetle Ehl-i sünnete göre ahirette müslümanların Allah'ı göreceğini,[77] Beydavî, (öl.685/1286) Rabbine bakacaklar ve onun güzelliği karşısında başka bir şey

[68] en-Nisâ 4/24.

[69] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/27.

[70] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/27.

[71] Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *Kavâidü'l-'akâid* (Lübnan: Alemu'l-Kutûb, 1985), 1/169.

[72] el-En'âm 6/103.

[73] Ahmet b. Muhammed Hanbel, *er-Reddû 'ala'l-cehmiyye ve'z-zenâdikâ* (Riyâd: Dârû's-Sebât, 2003), 77.

[74] el-Kıyâmet 75/22-23.

[75] el-Buhârî, *Sahihi'l-buhârî*, "et-Tevhid", 24 (No.7434).

[76] Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galib el-Amalî Ebu Cafer et-Taberî, *Tefsir et-Taberî câmi'ü'l-beyân 'an te'vil'l-Kur'ân*, ed. Muhammed Şakir Ahmet (b.y.: Muessesetu'r-Risale, 2000), 24/72.

[77] Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Râzî Ebû Abdillah, *Mefatihu'l-gayb et-tefsiru'l-kebîr* (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, 1999), 30/730.

göremeyecekler[78] ve Merâğî (öl.1952) de cumhur-i ulemâ "Arada perde olmaksızın Rablerine bakacaklar."[79] demektedir.

Şübber'in Ehl-i sünnete muhalefet ettiği görüşlerinden bir diğeri ru'yetullah konusudur. Şübber bu konuya aynı âyette değinerek, "O gün geldiğinde Rablerinden kendilerine verilecek olan rahmet ve sevaba bakacaklar."[80] şeklinde bir açıklama yaparak, âyetin zahir olan anlamına değil de Şîa tarafından kabul edilmiş olan görüşü destekler bir şekilde âyeti tefsir etmektedir. En'am sûresinin 103. âyetini tefsir ederken de Allah'ın gördüğünü fakat kendisinin görülmediğini söylerek,[81] aynı görüşünü tekrarlamaktadır.

Netice olarak Şübber, Allah'ın görülmesi konusunda da Ehl-i sünnet âlimlerinden farklı görüş belirterek, Allah'ın görülmeyeceğini dile getirmektedir. Ehl-i sünnet âlimleri ise Allah'ın dünyada görülmeyeceğini, ancak ahirette görüleceğini hem âyetin tefsirinde hem de hadis-i şeriflerden nakillerle ifade etmektedirler.

Şefaat, Hz. Peygamber, diğer peygamberlerin[82] ve kendilerine izin verilenlerin kıyamet günü günahkârlar için aracı olmasına denilmektedir.[83] Allah (c.c.) Kur'ân'da şefaatı âyet-i kerimelerde dile getirmektedir. Bakara sûresinde مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ "*O'nun izni olmadan katında şefaat edecek kimdir?*"[84] buyurarak, şefaatın var olduğunu bildirmektedir. Şu'ara sûresindeki âyette فَما لَنا مِنْ شافِعِينَ "*şimdi şefaatçimiz yok.*"[85] buyurmaktadır. Müddesir sûresindeki âyette de فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشَّافِعِينَ "*Artık onlara, şefaatçilerin şefaati fayda vermez.*"[86] buyurarak, şefaat edeceklerin yapacağı şefaatin kendilerine fayda vermeyeceğini bildirmektedir. Hz. Peygamber de hadis-i şerifte لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ يَدْعُو هَا، فَأُرِيدُ أَنْ أَخْتَبِئَ دَعْوَتِي شَفَاعَةً لِأُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ "Her peygamberin hususî duası var ki, onunla ümmetine dua etmiş ve kabul edilmiş. Ben ise, duamı kıyamet gününde ümmetim için şefaat kıldım."[87] Başka bir hadiste ise يَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةٌ: الْأَنْبِيَاءُ، ثُمَّ الْعُلَمَاءُ، ثُمَّ الشُّهَدَاءُ "Kıyamet gününde üç zümre şefaat edecektir. Bunlar Peygamberler, âlimler ve şehidlerdir."[88] Kurtubî Bakara sûresinde "Peygamberlerin, âlimlerin, mücahidlerin ve meleklerin şefaat yapacağını" söylemektedir.[89] Şu'ara sûresinde de kâfirlerin "Meleklerden, peygamberlerden ve müminlerden kimse bize şefaat etmeyecek" şeklinde tefsir etmektedir.[90] Müddesir sûresinde de "Bu âyet, günahkârlara

[78] Nasırüddîn Ebu Said Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil* (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, 1997), 5/267.

[79] Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîrû'l-Merâğî* (Mısır: Mektebe Mustafa el-Bâbî, 1946), 29/152.

[80] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 6/247.

[81] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/248.

[82] Nu'man b. Sabit b. Zûta Ebû Hanîfe, *el-Fıkhü'l-ekber* (y.y.: Mektebetu'l-Furkân, 1999), 1/61.

[83] Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sâîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtûbî İbn Hazm, *el-Faslu fi'l-mileli ve'l-ehvali ve'n-nahl* (Kahire: Mektebetu'l-Hanc, ts.), 53-54.

[84] el-Bakara 2/255.

[85] eş-Şu'arâ 26/100.

[86] el-Müddesir 74/48.

[87] Ebû'l-Hasan b. el-Haccac Ebû'l-Hasan en-Nisaburî Müslim, *Sâhîh müslim el-muhtasâr* (Beyrut: Darû'l-Fikir, 2003), "İhtibai'n-Nebî", 86 (No:198).

[88] İbn Mâce, *Sünen İbn Mâce*, "Şefaat" 37, (No:4313).

[89] el-Kurtûbî, *Tefsirû'l-Kurtûbî*, 3/273.

[90] el-Kurtûbî, *Tefsirû'l-Kurtûbî*, 13/116.

şefaat yapılacağına bir delildir."[91] demektedir. Şübber, Bakara sûresindeki âyetin tefsirinde "Kimse kimseye onun izni olmadan şefaat yapamaz." demektedir.[92]

Şübber'in tefsirinde farklı açılardan değindiği konulardan birisi de şefaat konusudur. Şübber, Şu'ara sûresinin 100. âyet-i kerimesinde "Mümin olmayanlar şunu diyecekler: Müminlere şefaat edecekler gibi kimse bize şefaat etmeyecek" şeklinde bir açıklama yapmaktadır.[93] Şübber, Sâdık'tan "Şefaatı imamlar yapacak. Biz Şîa'dan günahkâr olanlara şefaat yapacağız." şeklinde bir rivayet nakletmektedir.[94] Son olarak Şübber, Müddesir sûresinin 48. âyetini de "Şayet herkes onlara şefaat edecek olsa da kendilerine bir fayda vermeyecek." [95] diyerek kâfirlerin yapılacak olan şefaattan mahrum olacaklarını bildirmektedir. Yine Zuhruf sûresinin 86. âyetinde "Melekler, Üzeyir ve İsa (a.s.) müminlere şefaat edecek" demektedir.[96]

Şübber, arada az bir fark olmakla birlikte, şefaat konusunda Ehl-i sünnet âlimleri gibi görüş belirterek, şefaatın var olduğunu ve kıyamette belli insanların şefaat yapacağını dile getirmektedir. Şübber'in tefsirinin genelinde Ehl-i sünnet âlimlerine muhalif bir çizgi çizmesine rağmen, bazı konularda aynı görüşte olduğunu belirtmek gerekir.

Şîa mezhebinin önemle üzerinde durduğu bu konulardan imâmet, Hz. Peygamber'in yerine geçen ve bütün ümmetin tabi olması gerektiği kişi anlamına gelmektedir.[97] İmâmet, ümmetin dinî ve siyasî işlerini yürütene denilmektedir.[98] Hz. Peygamber'in seçilmesi konusunda herhangi bir emri bulunmayan ve içtihatla belirlenen İmâm Şîa'nın yanında Hz. Ali ve zürriyetinden gelenler için kullanılan bir kavramdır. Bunlar Peygamber'den (a.s.) sonra imametin Hz. Ali ve onun zürriyetinden gelenlerin hakkı olduğunu,[99] bunun da imanın bir rüknü olduğunu[100] ve imamların da masum olduğunu iddia etmektedirler.[101] Ehl-i sünnet bu konuda biraz farklı hareket ederek, akâid ve fıkhî konularda imam lafzını kullanmaktadır.[102] Ancak bütün mezhepler imametin vacip olduğu konusunda ittifak etmişler.[103] İmâm kelimesi Kur'ân'ın birçok âyetinde geçmektedir. Örneğin Bakara sûresindeki âyette وَإِذِ ابْتَلَى إِبْراهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِماتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قالَ إِنِّي جاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِماماً قالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قالَ لاَ يَنالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ "*Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle denemiş, o da onları yerine getirmişti. Allah, 'seni insanlara önder kılacağım' demişti. O 'soyumdan da' deyince, 'zalimler benim ahdime erişemez' buyurmuştu.*" [104] Furkân sûresindeki âyette وَاجْعَلْنا لِلْمُتَّقِينَ إِماماً "*Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder yap*"[105] geçmekte, Enbiya sûresindeki âyette çoğul sigası ile وَجَعَلْناهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنا

[91] el-Kurtûbî, *Tefsirû'l-Kurtûbî*, 19/88.
[92] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/187.
[93] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 4/305.
[94] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 4/305.
[95] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 6/243.
[96] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 5/331.
[97] Abdullah b. Ömer ed-Dimyecî, *el-İmametû'l-'uzmâ 'ınde Ehli's-Sünneti ve'l-cemâ'â* (Riyad: Dârû Taybe, 1988), 29.
[98] Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tahir b. Muhammed el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-firak* (Beyrut: Daru'l-Afâki'l-Cedîde, 1977), 340.
[99] Vecdî, *Dâiretu me'ârifi'l-karni'l-'ışrîn*, 1/591-592.
[100] ed-Dimyecî, *el-İmametû'l-'uzmâ 'ınde Ehli's-Sünneti ve'l-cemâ'â*, 36.
[101] Muhammed el-Hüseyn el-Muzaffer, *eş-Şîîyye ve'l-İmâmiyye* (Irak: Daru'l-Hayderiyye, 2019), 11.
[102] ed-Dimyecî, *el-İmametû'l-'uzmâ 'ınde Ehli's-Sünneti ve'l-cemâ'â*, 36.
[103] el-Muzaffer, *eş-Şîîyye ve'l-İmâmiyye*, 11.
[104] el-Bakara 2/124.
[105] el-Furkân 25/74.

"*Onları, buyruğumuz altında insanları doğru yola götüren önderler yaptık...*"[106] ve Kasas sûresinde وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوارِثِينَ "*...onları önderler kılmak, onları varis yapmak istiyorduk.*"[107] şeklinde geçmektedir.

Şübber'in tefsirinde ele aldığı konular arasında imâmet de bulunmaktadır. Şübber, Bakara sûresindeki âyetin وَإِذِ ابْتَلى إِبْراهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِماتٍ kısmında "Hz. İbrahim'in Hz. Muhammed, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin hakkı konusunda imtihan edildiğini" ifade etmektedir. Şübber, فَأَتَمَّهُنَّ kısmında "tamamlama" kelimesinin de Muhammed, Ali ve onun zürriyetinden gelecek imamlar olduğunu belirtmektedir.[108] Şübber, Enbiya sûresinde geçen âyetin tefsirinde herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Furkan sûresinde ise Sâdık'tan "imamların kendileri olduğu" görüşünü nakletmektedir.[109] Şübber, Kasas sûresinde geçen âyetin tefsirinde imam kılınanların, Hz. Muhammed'in zürriyeti olduklarını ve Sâdık'ın bu âyetle kıyamete kadar bu hakkın kendilerinde olduğunu söylediğini ifade etmektedir.[110]

Şübber, Şîa mezhebinin ilkeleri doğrultusunda imametin Hz. Ali ve onun zürriyetinden gelenlerin hakkı olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiasını hem kendi görüşü ile hem de mezhep âlimlerinin tezleri ile dile getirmektedir. Bu zorlama görüşleriyle Ehl-i sünnet âlimlerinin görüşlerinden ayrıldığını ve Şübber'in de bütün Şîi âlimler gibi âyetleri kendi mezhebinin görüşlerini desteklemek için kabulden uzak te'vil ve tefsir ettiğini belirtmek gerekir.

Velâyet, emir ve yasakları imkânı dâhilinde uygulayan kimseye denilmekte[111] veya bir işin sorumluluğunu alan, üstlenen ve destek olan kişi için kullanılmaktadır.[112] Ca'ferî fıkhına göre fakihler imamlardan bir kısım yetkileri devralmıştır. Hümeyni de *Velayet'i-Fakih* adlı çalışmasında bu anlayıştan hareket ederek, fukahanın imamlar, imamların Hz. Peygamber ve onun da Allah tarafından yetkilendirildiğini söylemektedir.[113] Veli kelimesi Kur'ân'ın birçok âyetinde geçmektedir. Allah (c.c.) Nisa sûresindeki âyette يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلاً "*Ey İnananlar! Allah'a itaat edin, Peygambere ve sizden buyruk sahibi olanlara itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz, Allah'a ve ahiret gününe inanmışsanız onun halini Allah'a ve Peygambere bırakın. Bu, hayırlı ve netice itibariyle en güzeldir.*"[114] buyurmakta, Maide sûresindeki âyette إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَهُمْ راكِعُونَ "*Sizin dostunuz ancak Allah, O'nun Peygamberi ve namaz kılan, zekât veren ve rükû eden müminlerdir.*"[115] buyurmaktadır. Aynı sûrenin يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكافِرِينَ "*Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kâfirlere yol göstermez.*"[116] âyetinde buyurmaktadır. Saffat sûresindeki âyette وَقِفُوهُمْ

[106] el-Enbiyâ 21/73.
[107] el-Kasas 28/5.
[108] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 1/91.
[109] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 4/289.
[110] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 5/7.
[111] Hilâl, *Mu'cem mustalahi'l-usûl*, 359.
[112] Fâlih Ebû Abdillah Amir Abdillah, *Mü'cem elfâzi'l-akide* (Riyad: Mektebetu el-Melik Fehd, 1997), 443.
[113] İsmail Safa Üstün, "Velâyet-i Fakih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/20.
[114] en-Nisâ 4/59.
[115] el-Mâide 5/55.
[116] el-Mâide 5/67.

إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ *"Onları durdurun; çünkü kendilerinden daha da sorulacaktır."*[117] buyurmakta, Şura sûresindeki âyette أَمْ يَقُولُونَ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً فَإِنْ يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلى قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْباطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِماتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُور *"Yoksa senin için "Allah'a karşı yalan yere iftira etti" mi derler? Allah dilerse senin kalbini mühürler, batılı da yok eder, hakkı sözleriyle gerçekleştirir. Doğrusu O, kalplerde olanı bilendir."*[118] buyurmaktadır.

Şübber'in üzerinde durduğu konulardan birisi de velâyet konusudur. Şübber yukarıda zikredilen âyetleri bir şekilde velayetle ilişkilendirmektedir. Şübber, Nisa sûresinde geçen âyeti tefsir ederken, وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ kısmında "Hz. Peygamber'in Ehl-i beytinden olan imamlar kastedilmiştir. Çünkü onlar hakkında mütevatir haberler nakledilmiştir. Allah Teâlâ kendisine ve peygamberine itaat edildiği gibi ancak masum olan birisine itaati vacip kılabilir. Bu da Allah'ın kendilerini her türlü kötülük ve günahlardan arındırdığı imamlar olabilir. Âyet-i kerime her dönemde ulu'l- emrin olacağına delalet etmektedir." demektedir.[119] Şübber, Maide sûresinde geçen âyeti tefsir ederken, إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ bölümünde "Velayetin Allah'ın, resulünün ve müminlerden birinin hakkı olduğunu" söyledikten sonra, وَيُؤْتُونَ الزَّكاةَ bölümünde bunun "Hz. Ali'nin sıfatı olduğunu ve onun hakkında indiğini" söyleyerek, yardım isteyen birisine "Hz. Ali namazda parmağına işaret ederek yüzüğü almasını istemiş ve o da almış" demektedir. Âyetin Hz. Ali'nin velayetine delalet ettiğini, ondan öncekilerin imametlerinin geçersiz olduğunu ve ondan sonra da onun çocuklarında olacağını dile getirmektedir.[120] Şübber Mâide sûresinin 67. âyetini açıklarken, يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ kısmında âyetin Hz. Ali hakkında nazil olduğunu söylemektedir. Şübber وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَما بَلَّغْتَ رِسالَتَهُ kısmında, Hz. Ali hakkında nazil olanı tebliğ etmesen Rabbinin risaletini tebliğ etmemiş olursun. Şübber, وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ kısmında da İbn Abbas ve Cabir'den rivayetle "Allah peygamberine Hz. Ali'nin velayetini insanlara açıklamasını emretti. Hz. Peygamber amcasının oğlunu koruyor veya sahabeden bir topluluğun hoşuna gitmeyeceğini düşünmesi üzerine âyet nazil oldu. Bunun üzerine gadir-i hum günü Hz. Ali'nin elini tutarak, ben size nefsinizden daha evla değil miyim? Sahabeler evet dedikten sonra ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Bu konuda Ehl-i beytten birçok rivayet nakledilmiş" demektedir.[121] Şübber, Saffât sûresindeki âyeti açıklarken, "Onlar, akideleri, amelleri, Hz. Ali'nin velayeti ve Ehl-i beyti sevme konusunda mesuldurlar." şeklinde açıklamaktadır.[122] Şübber, Şûrâ sûresindeki âyeti tefsir ederken, وَيَمْحُ اللَّهُ الْباطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ kısmında "Velayetin Ehl-i beytinin hakkı olduğunu" ve إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُور "Senden sonra Ehl-i beytine düşmanlık ve zulüm yaptıkları" şeklinde açıklamaktadır.[123]

Şübber, bu konuda da mezhep çizgisinde hareket ederek, Ehl-i sünnet âlimlerinden farklı görüş belirtmiştir. Kabulden uzak, Şîî âlimler dışında kimsenin başvurmadığı te'vil ve tefsirler yapmaktadır. Âyetleri genel anlamından kopararak Hz. Ali ile ilişkilendirmektedir. Hz. Ali'den öncekilerin imametlerini kabul etmemektedir.

[117] es-Sâffât 37/24.
[118] eş-Şûrâ 42/24.
[119] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/49.
[120] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/159.
[121] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 2/166.
[122] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 5/188.
[123] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 5/305.

Ric‘at, gaybubette bulunan Mehdî’nin dönüşünü ifade etmektedir. Şîa, ric‘at kavramının anlamı hakkında iki farklı görüş ileri sürmektedir. Birinci görüştekiler, hesap gününden önce ölülerin tekrar dünyaya dönmesini iddia etmektedirler. İkinci görüşte olanlar da kıyamet ve ahiret hayatını inkâr edenlerden oluşmaktadır. Bunlara göre ruhlar bedenden bedene tenâsüh eder. İyileri ruhu iyi bir bedene, kötülerin ruhu da azap göreceği kötü bir bedene geçer ve bu şekilde devam eder demektedirler.[124]

Şübber’in tefsirinde değindiği konulardan biri de ric‘at konusudur. Ona göre Mehdî döndüğünde kötülükleri ortadan kaldıracak ve yeryüzünü adaletle dolduracaktır.[125] Şübber tefsirinde bazı âyetlerin açıklamalarında ric‘at olayına değinmektedir. Örneğin Bakara sûresindeki الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَمِمَّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقُونَ *“Onlar, gaybe inanırlar, namazı kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarfederler.”*[126] âyette, “Bi‘seti, haşrı, vaad ve vaîd gibi gaybî olaylara inanmaktır.” Şübber, bu açıklamadan sonra “İmanın gereksinimleri olan tevhid, peygamberlik, mehdinin gelişi, ric‘at ve kıyamet günü gibi olaylara inanmaktır.” şeklinde bir açıklama daha yapmaktadır.[127] Şübber aynı sûrenin elli altıncı âyeti olan ثُمَّ بَعَثْناكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ *“Ölümünüzden sonra, şükredesiniz diye sizi tekrar diriltmiştik.”* tefsirinde, “Tekrar dirilmeniz, hayata, nimetlere ve bi‘sete şükretmeniz içindir. Bu âyet bi‘set ve ric‘atın olduğuna dair delildir.” demektedir. [128]

Bu durumda Şübber, ric‘at olayında da bağlı bulunduğu mezhebin görüşlerini terk etmemektedir. Dolayısıyla âyetleri zorlama te’villerle mezhebin istekleri doğrultusunda tefsir etmektedir. Öldükten sonra dünyaya tekrar dönmeye inanmaktadır.

Şîa genel olarak Kur’ân’ın tahrifi meselesinde iki kısma ayrılmaktadır. Bu konu da direk imamet konusuyla alakalıdır. Çünkü Şîi âlimler imametin Hz. Ali’nin hakkı olduğunu delillendirmek için ya kabulden uzak te’villere başvurması gerekmektedir. Ya da Kur’ân’ın tahrif edildiğini iddia etmesi gerekmektedir. Şîa her iki metodu da kullanmaktadır.[129]

Şübber, tefsirinin genelinde Şîa mezhebinin direktifleri doğrultusunda hareket etmektedir. Bu bağlılık Şübber’i tefsir kaideleri ve Kur’ân ilimlerine müracaat etmeden âyetleri açıklamaya sevk etmekte ve bu açıklamalar tefsir âlimleri tarafından kabul görmemektedir. Şübber, Kur’ân’ın korunmuşluğunu imamlar ve levh-i mahfûz’la sınırlı tutarak, bunun dışındakilerin korunmadıklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla mevcut Kur’ânlar’ın tahrif edildiğini ima etmektedir. Konuyla ilgili Şübber Hicr sûresindeki إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ *“Doğrusu Kitap'ı Biz indirdik, onun koruyucusu elbette biziz.”*[130] âyetin tefsirinde, “Ehl-i zikrin yanında korunmaktadır. Ehl-i zikir ve Kur’ân bir birinden ayrılmamakta” demektedir.[131] Şübber, *el-Vecîz* adlı tefsirinde ise bu âyet-i kerimenin açıklamasında “Kur’ân, ehl-i zikrin yanında Kâim, gelene kadar veya levh-i

[124] Eyüp Yiğit, *Mezhebî Taassubun Kur’ân Tefsirindeki Yansımaları (Şîî-Kummî Tefsiri Örneği)* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2024), 130.

[125] Yiğit, *Mezhebî Taassubun Kur’ân Tefsirindeki Yansımaları (Şîî-Kummî Tefsiri Örneği)*, 130.

[126] el-Bakara 2/3.

[127] Şübber, *el-Cevheru’s-semîn fî tefsiri’l-kitabi’l-mubîn*, 1/28.

[128] Şübber, *el-Cevheru’s-semîn fî tefsiri’l-kitabi’l-mubîn*, 1/59.

[129] Hüseyin Çelik, “Şîa Mezhebinin Kur’ân Anlayışı”, *Adıyaman İslami İlimler Araştırma Dergisi* 13/2 (2023), 1-28.

[130] el-Hicr 15/9.

[131] Şübber, *el-Cevheru’s-semîn fî tefsiri’l-kitabi’l-mubîn*, 3/279.

mahfûz'da korunmaktadır."[132] diyerek, buradaki açıklamalarına benzer bir açıklama yapmaktadır.[133]

Tefsirlerinin yanı sıra Kur'ân'ın tahrifi meselesinde de Şübber, Kur'ân'ın levh-i mahfûz ve imamların yanında bulunanların korunduğunu, bunların dışında kalanların ise korunmadığını iddia etmektedir. Bunun en önemli nedeni ise âyet-i kerimelerde Hz. Ali'nin imamlığını destekleyecek açık delil bulamamasından kaynaklanmaktadır. Şübber ve Şîi âlimlerinin bu kabulden uzak tezlerinin Ehl-i sünnet âlimlerinin yanında herhangi bir değeri bulunmamaktadır.

İtâb, kınama anlamına gelmektedir.[134] Kur'ân'ı Kerim'de itâb âyetleri denildiğinde bazı peygamberlerin uyarılmasnı ifade etmektedir.[135] Hz. Peygamber de bazı âyetlerde kınanmıştır. İtâb âyetlerinden olan عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جاءَهُ الْأَعْمى *"Yanına kör bir kimse geldi diye (Peygamber) yüzünü asıp çevirdi"*[136] Ehl-i sünnet âlimleri âyetin Hz. Peygamber ve İbn Ümmi Mektum hakkında nazil olduğunu belirtmektedir.[137]

Şübber'in tefsirinde değindiği ve Ehl-i sünnet âlimlerinden farklı görüş belirttiği konulardan birisi de itâb âyetleridir. Şübber yukarıda geçen âyetlerin tefsirinde "Hz. Osman ve İbn Ümmi Mektum hakkında nazil olmuştur. İbn Mektum'un gözleri görmüyordu, Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde Osman yüzünü asıp çevirdi" demektedir. Sâdık'tan aktardığı rivayette de "Âyet Benî Ümeyye'den bir adam hakkında nazil olmuştur. İbn Ümmî Mektum Peygamber'in yanına geldiğinde bu adam yüzünü asıp çevirmiştir. Bunun üzerine Allah (c.c.) ona itâb ederek eleştirmiştir." şeklinde açıklamaktadır. En sonunda Şübber, Ehl-i sünnetin görüşüne yer vererek, "İbn Ümmî Mektum Peygamber'e gelerek kendisine indirileni öğretmesini istemiş, bu esnada Hz. Peygamber de Kureyş'in ileri gelenlerini İslam'a davet ediyordu. Hz. Peygamber yüzünü çevirdiğinde âyet nazil oldu" demektedir.[138]

Şübber burada da tefsirinin genelinde takip ettiği menheci devam ettirmiş, Ehl-i sünnet görüşlerinden farklı bir yol izleyerek, mezhebî taassupla âyetleri tefsir etmiştir. Âyet-i kerimeyi Hz. Osman'la ilişkilendirmesi ve onun hakkında nazil olduğunu iddia etmesi kabulden uzak bir te'vildir.

Görüldüğü üzere Şübber, tefsirinin genelinde Ehl-i beyte bağlı kalarak âyetleri tefsir etmeye çalışmıştır. Örneğin Tahrim sûresindeki إِنْ تَتُوبا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُما وَإِنْ تَظاهَرا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلاهُ وَجِبْرِيلُ وَصالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلائِكَةُ بَعْدَ ذلِكَ ظَهِيرٌ *"Ey Peygamber'in eşleri! Eğer ikiniz de Allah'a tevbe ederseniz, kaymış olan kalpleriniz düzelmiş olur. Eğer eşinizin aleyhinde yardımlaşarak bir şey yapmağa kalkarsanız,*

---

[132] Seyyit Abdullah Şübber, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerîm (el-Vecîz)* (Kuveyt: Mektebetu'l-Elfeyn, 2006), 334.

[133] Kâim: Şîa inancında Mehdî anlamında kullanılmaktadır. Onların göre Mehdî ortaya çıkana kadar imamların takiyye (gizlenme) yapması gerekmektedir. Bkz. Yiğit, *Mezhebî Taassubun Kur'ân Tefsirindeki Yansımaları (Şîî-Kummî Tefsiri Örneği)*, 137.

[134] Mustafa İbrahim vd., *el-Mu'cemü'l-vasît* (b.y.: Daru'd-Da've, ts.), 2/582; Mes'ud Cubrân, *er-Râid* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1992), 532.

[135] Mehmet Bulut, "İsmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23/134.

[136] Abese 80/1-2.

[137] el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*, 5/286.

[138] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 5/275.

bilin ki Allah onun dostu, bundan başka Cebrail, iyi müminler ve melekler de yardımcısıdır."[139] âyetin tefsirinde, وَصالِحُ الْمُؤْمِنِينَ kısmında "Emirü'l-müminin Hz. Ali kastedilmiştir. Çünkü Hz. Ali Peygamber'e yardım etme konusunda diğerlerinden daha evladır." Şübber, وَالْمَلائِكَةُ بَعْدَ ذلِكَ ظَهِير kısmında "Allah, Cebrail ve Hz. Ali yardım ettikten sonra melekler de size yardım eder." demektedir.[140] Yine Şübber Bakara sûresindeki وَإِذْ قُلْنا لِلْمَلائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلاَّ إِبْلِيسَ أَبى وَاسْتَكْبَرَ وَكانَ مِنَ الْكافِرِينَ *"Meleklere, "Âdem'e secde edin" demiştik, İblis müstesna hepsi secde ettiler, o ise kaçındı, büyüklük tasladı ve inkâr edenlerden oldu."* [141] âyetin tefsirinde "Hz. Âdem'e secde edilmesinin sebebi, Hz. Muhammed ve Ehl-i beytinin nurunu taşıdığından dolayıdır." şeklinde bir açıklama yaparak, Ehl-i beyti alakası olmayan bir âyetle irtibatlandırmaya çalışmıştır.

Şübber, buna benzer zorlama te'vil ve tefsirleri sıkça kullanmaktadır. Bu da mezhep ideolojisini ön planda tutarak âyetlere yaklaşmasına sebep olmakta ve âyetlerden kastedilen manaya ulaşmaktan ziyade mezhebî görüşlere delil bulmak için gayret sarf etmesine neden olmaktadır.

Sonuç

Şübber, metodunu belirlerken, mensup olduğu İsnâaşeriyye kolunun görüşlerini ön plana çıkardığı ve ele aldığımız *el-Cevheru's-Semîn* adlı tefsirinde de bunun açıkça görüldüğü müşahede edilmiştir. Örneğin huruf-ı mukattaa konusuna Şübber Bakara sûresinin başında değinmektedir. Bu harfler hakkında ilk önce ulemâdan nakledilen, Kur'ân'ın veya Allah'ın ismi oldukları, ebcet hesabıyla zamana işaret ettikleri, yemin harfleri oldukları, müteşabih âyetlerden oldukları ve anlamını sadece Allah'ın bildiği ve ism-i a'zamın bu harflerden oluştuğu gibi görüşleri aktardığı görülmüştür. Daha sonra Şübber mezhebi bir yaklaşımla "Kur'ân'da bulunan bu harfler ism-i a'zamın bir parçasıdır iddiasında bulunmakta, Peygamber ve imamlar bunları birleştirip dua ettiklerinde Allah dualarını kabul etmiş" dediği ve bu konuda imamları peygamberle bir tuttuğu gözlemlenmiştir. Şübber'in muhkem-müteşabih konusuna Al-i İmrân sûresinin yedinci âyetinde değindiği, Ehl-i beytten olan İmam Sâdık'tan aktardığı rivayette "Bizler ilimde derinleşmiş ve te'vilini bilenleriz." dediğini naklettiği müşahede edilmiştir. Başka bir rivayette de Peygamber'in ilimde derinleşenlerin en faziletlisi olduğunu ve kendisine indirilen âyetlerin tamamının anlamını bildiğini ve daha sonra da vasîlerin geldiği ve onların da Kur'ân'ın tamamının anlamını bildiği" görüşünü aktardığı gözden kaçmamıştır. Sebeb-i nüzûl ve diğer konuları da işlerken, Ehl-i beyt tarafından rivayet edilen görüşlerle konulara yaklaştığı müşahede edilmiştir. Örneğin Bakara sûresinin "Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın nişanelerindendir. Kim Kâbe'yi hacceder veya umre yaparsa, bu ikisini de tavaf etmesinde bir beis yoktur. Kim gönülden iyilik yaparsa, karşılığını görür. Doğrusu Allah şükrün karşılığını verendir ve bilendir." âyetinin tefsirinde Şübber âyetin sebeb-i nüzûlü ile ilgili rivayeti yine mezhep imamlarından olan İmam Sâdık'tan naklettiği gözlemlenmiştir. Fıkıh konusunda da aynı yolu izlemiştir. Örneğin Şübber, abdest konusunda bağlı bulunduğu mezhep tarafından kabul görmüş olan "Abdestte ayakların mesh edilmesi gerektiği" görüşünü ileri sürmüştür. Şübber, müt'a nikâhı konusunda da mezhep imamlarının beyanları doğrultusunda hareket ederek, Ehl-i sünnet mezheplerinden ayrı görüş

[139] et-Tahrîm 66/4.
[140] Şübber, *el-Cevheru's-semîn fî tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*, 5/186.
[141] el-Bakara 2/34.

belirttiği müşahede edilmiştir. Fakat Şübber'in bazen Ehl-i sünnetin görüşlerini de kabul ettiği görülmüştür. Örneğin şefaat konusunda Ehl-i sünnet çizgisinde hareket ederek, şefaatın var olduğunu savunmuş ve kıyamette şefaatın peygamberler, melekler ve Allah'ın izin verdiği kişiler tarafından yapılacağını ifade etmiştir. İmâmet ve velayet konularında Şîa mezhebinin görüşlerini destekleyerek, Hz. Ali ve çocuklarının hakkı olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca imamların da Hz. Peygamber gibi masum olduklarını da savunduğu, ilk üç halife konusunda da sert eleştiriler yaptığı, onların imamlığının geçersiz olduğunu iddia etmiştir. Şübber, ric'at konusunda da Şîa mezhebinin ekserisi tarafından kabul görmüş olan "Öldükten sonra tekrar dirilme olacak" görüşünü âyetlerle desteklediği ve Mehdi'nin kıyametten önce geleceğini dile getirmesi gözlerden kaçmamıştır. Kur'ân'ın tahrif edilmesi hakkında ise "Kur'ân imamların yanında veya levh-i mahfûz'da korunmuştur" diyerek, bunlar dışındaki Kur'ân âyetlerinin korunmadığına işaret ettiği görülmüştür.

Kaynakça | References

Bağdâdî, Ebû Mansur Abdülkâhir b. Tahir b. Muhammed. *el-Fark beyne'l-firak*. Beyrut: Daru'l-Afâki'l-Cedîde, 1977.

Beyzâvî, Nasırüddîn Ebu Said Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, 1997.

Buhârî, Muhammed b. İsmail Ebu Abdullah el-Cufî. *Sahihu'l-buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasır en-Nasır. b.y.: Dâru Tukû'n-Necât, 2001.

Bulut, Mehmet. "İsmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/134-136. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh tâcû'l-luğe ve sihâhi'l-Arabiyye*. thk. Ahmet Abdulgafur Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987.

Cezerî, Abdurrahman b. Muhammed b. İvaz. *el-Fıkh 'ale'l-mezâbihi'l-erba'a*. Beyrut: Daru Kutûbi'l-İlmiyye, 2003.

Cubrân, Mes'ud. *er-Râid*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1992.

Cürcânî, Ali b. Muhammed Seyit Şerif. *Mu'cemû't-ta'rifât*. Kahire: Dâru'l-Fâdile, 2004.

Çelik, Hüseyin. "Şîa Mezhebinin Kur'ân Anlayışı". *Adıyaman İslami İlimler Araştırma Dergisi* 13 (Haziran 2023), 1-28.

Dimyecî, Abdullah b. Ömer. *el-İmametû'l-'uzmâ 'ınde Ehli's-Sünneti ve'l-cemâ'â*. Riyad: Dârû Taybe, 1988.

Ebû Abdillah Amir Abdillah, Fâlih. *Mü'cem elfâzi'l-akide*. Riyad: Mektebetu el-Melik Fehd, 1997.

Ebû Abdillah, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn er-Razî. *Mefatihu'l-gayb et-tefsiru'l-kebîr*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-'Arabî, 1999.

Ebû Hanîfe, Nu'man b. Sabit b. Zûta. *el-Fıkhü'l-ekber*. y.y.: Mektebetu'l-Furkân, 1999.

Emîn, Muhsin. *A'yânü'ş-Şîa*. Beyrut: Daru't-Teârif, 1983.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Kavâidü'l-'akâid*. Lübnan: Alemu'l-Kutûb, 1985.

Hanbel, Ahmet b. Muhammed. *er-Reddû 'ala'l-cehmiyye ve'z-zenâdikâ*. Riyâd: Dârû's-Sebât, 2003.

Hilâl, Heysem. *Mu'cem mustalahi'l-usûl*. Beyrut: Darü'l-Cîl, 2003.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya b. Muhammed er-Razî el-Kazvînî el-Hemedânî. *Mu'cemü mekâyîsî'l-luga*. Beyrut: Muessesetû'r-Risâle, 1986.

İbn Hacer el-Askalânî, Şehabeddin Ebi'l-Fadl Ahmet b. Ali b. Muhammed b. Hacer. *el-'Ucâb fî beyâni'l-esbâb,*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2002.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Sâîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtûbî. *el-Faslu fi'l-mileli ve'l-ehvali ve'n-nahl*. Kahire: Mektebetu'l-Hanc, ts.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. ed. Samî b. Muhammed Selâme. y.y.: Dar Tayyibe, 1999.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *Sünen İbn Mâce*. ed. Fuat Abdûlbakî Muhammed. b.y.: Daru İhya-i'l-Kutûbi'l-'Arabî, ts.

İbn Mânzûr, Muhammed b. Mükrim b. Ali Ebû'l-Fadl Cemaleddin. *Lisânû'l-Arap*. Beyrut: Daru's-Sadr, 1993.

İbn Teymiyye, Takiyüddin Ebû'l-Abbas Ahmet b. Abdulhalim el-Haranî. *el-İklil fi'l-müteşâbihi ve't-te'vil*. İskenderiye: Dâru'l-İman, 2009.

İbrahim, Mustafa vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. b.y.: Daru'd-Da've, ts.

İyâzî, Muhammed Ali. *el-Müfessirûne hayatuhum ve menhecuhum*. İsfehân: el-Kaimiyye, ts.

Karagöz, İsmail. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Kummî, Abbâs. *el-Künye ve'l-elkâb*. Tahran: Mektebetu Sadr, 1929.

Kurtûbî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmet b. Ebî Bekr b. Refah el-Ensarî. *Tefsirû'l-Kurtûbî*. Kahire: Dârû'l-Kutûbi'l- Mısriyye, 1964.

Kutub, Mustafa Sanû. *Mu'cem mustalahâti'l-fikh (Arabî-İngilizî)*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2000.

Merâğî, Ahmed b. Mustafa. *Tefsîrû'l-Merâğî*. Mısır: Mektebe Mustafa el-Bâbî, 1946.

Muzaffer, Muhammed el-Hüseyn. *eş-Şîîyye ve'l-İmâmiyye*. Irak: Daru'l-Hayderiyye, 2019.

Muzinî, Halit b. Süleyman. *el-Muharrer fi esbâbi nüzûli'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru İbni'l-Cevzî, 2005.

Müslim, Ebû'l-Hasan b. el-Haccac Ebû'l-Hasan en-Nisaburî. *Sâhîh müslim el-muhtasâr*. Beyrut: Darû'l-Fikir, 2003.

Nakıb, Hüseyin Abdulhamit. *Nikahû'l-Mut'â fi dâ'vi'l-Kur'ân ve's-Sünne*. Filistin: y.y., ts.

Öz, Mustafa. "Ca'fer es-Sâdık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/1-3. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

Öz, Mustafa. "Muhammed el-Bâkır". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/504-505. Ankara: TDV Yayınları, 2005.

Öz, Mustafa. "Musâ el-Kâzım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/219-221. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Öz, Mustafa. "Vasî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/546-547. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Râşid, Sâdık Abdullah. *es-Seyyit Abdullah Şübber ve menhecuhu fi tefsirihi*. Kufe: Cami'atu'l-Kûfe, 2009.

Râzî, Ebû Abdillah Zeynuddin Muhammed b.Ebî Bekr b. Abdilkâdir. *Muhtâru's-sihâh*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1999.

Sâbık, Seyyit. *Fıkhü's-sünne*. Beyrut: Daru'l-Kutûbi'l-Arabî, 1977.

Sâlûs, Ali. *Beyne'ş-Şiâ ve's-Sünne*. Kahire: Mektebe İbn Teymiyye Daru'l-İ'tisâm, ts.

Shahavatov, Sabuni. "Şia'nın Esbâb-ı-Nüzûl Anlayışı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergis* 47 (2014).

Şübber, Seyyit Abdullah. *el-Ahlâk*. Kum: Matbaa Sadr, 2007.

Şübber, Seyyit Abdullah. *el-Cevheru's-semîn fi tefsiri'l-kitabi'l-mubîn*. Kum: Matbaa Süleymanzade, 2010.

Şübber, Seyyit Abdullah. *Mesâbîhu'l-envâr fi halli müşkilâti'l-ehbâr*. Bağdat: Matbaatu'z-Zehrâ, ts.

Şübber, Seyyit Abdullah. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Kerîm (el-Vecîz)*. Kuveyt: Mektebetu'l-Elfeyn, 2006.

Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid b. Kesir b. Galib el-Amalî Ebu Cafer. *Tefsir et-Taberî câmi'ü'l-beyân 'an te'vil'l-Kur'ân*. ed. Muhammed Şakir Ahmet. b.y.: Muessesetu'r-Risale, 2000.

Üstün, İsmail Safa. "Velâyet-i Fakih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/19-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Vecdî, Muhammed Ferid. *Dâiretu me'ârifi'l-karni'l-'ışrîn*. 7 Cilt. Beyrut: Dârû'l-Fikr, 1971.

Yiğit, Eyüp. *Mezhebî Taassubun Kur'ân Tefsirindeki Yansımaları (Şiî-Kummî Tefsiri Örneği)*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2024.

Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. Kâhire: Mektebetu Vehbiyye, 7. Basım, 2000.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân,*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Kahire: Dâru't-Turâs, 1984.